

A MŰVELŐDÉSSZÜKSÉGLET

A szocializmusra mint társadalomra jellemző, hogy benne minden az emberért és az ember tudatos közreműködésével történik. Általánosan elfogadott, hogy a fejlődés folyamatában az ember úgy változtatja meg önmagát, ahogyan megváltoztatja környezetét, a különböző viszonyokat, amelyeknek maga a központja. Ezen belül az ember szabadságért vívott harca napjainkban új stádiumba került: a politikai, gazdasági, kulturális, általában a társadalmi fejlődésünk minden mozzanatának megközelítésénél központi helyre került az ember formálása. Most új módon vetődik fel mind a természettel, mind a társadalommal vívott harc, mivel a harc sikerének lehetőségei mérhetetlenül kitágultak. A szocializmus mint társadalmi rendszer az ember és társadalom viszonyában hozott lényeges változást. A tudományos-technikai forradalom viszont elsősorban az ember és a természet között folyó anyagcserében változtatja meg a feltételeket. Mindez felveti az ember és fejlődésének problémáját, közöttük is elsősorban az ember képességeinek fejlesztését, műveltségének alakítását. Ezen belül ma egyik legégetőbb probléma a rendszeres, megszakítás nélküli képzés, az intenzív művelődés, az új műveltség kialakításának megoldása.

A szocializmus alapvető célja az emberrel kapcsolatos minden oldalú fejlődésben csúcspontot ér el. Ezért abból kell kiindulni, hogy az egyén egy adott világban, társadalomban, egy emberközösségben /családban, közösségben, népben stb./ él. A művelt ember nemcsak azért él, hogy legyen, - a világgal célja van. Önkéntelenül felvetődik benne a kérdés: miért vagyok a világon s ebben a közösségben? S ha tudatosan latolgatja ezt

a kérdést, kialakul benne az öntudat, annak az életfeladatnak képe, amely az önmegvalósításban ismeri fel a maga létének értelmét, mivel ezt helyette más ebben a világban el nem végezheti. Az ember léte és a hivatása összetartozik: mert csak így mondható el, hogy életével gazdagabb lett a világban: olyat sikerült alkotnia, amivel több lett a valóság.

Ezért válik egyre sürgetőbb feladattá, hogy az egyén megértse korát és benne a saját szerepét, hogy műveltségét ennek megfelelően alakítsa, vagyis, hogy a művelődést összekapcsolja a társadalom szükségletével és így egymást erősítve valósuljanak meg. Az ember teljes felszabadulása jön így létre, amely végül is az alkotásban, a valóság gazdagításában csucsosodik ki.

Ezért minden szocialista társadalom arra törekszik, hogy tagjai gyorsan művelődjenek, hogy életüket hatékonyan formálja, és meghatározott irányba terelje. Minél műveltebbek, szellemileg és érzelmileg gazdagabbak a dolgozó tömegek, annál aktívabban és tudatosabban vesznek részt a társadalmi építésben. A nép művelésének feladatai ezért szoros kapcsolatban vannak a társadalom politikai és gazdasági céljaival.

A mi társadalmunk lényegéből fakad, hogy megszünteti a munka és kultúra, a fizikai és szellemi munka közötti szakadást, vagyis olyan viszonyt hoz létre, amelyben a műveltség és gyakorlati tett nem válik ketté, amikor a művelődés mint tett nem él önálló életet. Ebből következik, hogy a változó anyagi világot szemlélve nem állhatunk meg az embernél és szükségleteinél sem, mint változatlan, mint örök átalakulás nélküli kategóriánál. Ez vonatkozik a műveltségre is, mint az ember minden tevékenységének részére, mint az ember önmaga megváltoztatásának eszközére és a változást tükröző eredményre.

A szocialista építőmunka sikerének fontos feltétele az új típusu ember nevelése. Olyan emberek kellenek, akik nap mint nap tudnak újítani, alkotni, képesek a legnagyobb erő-

feszítésekre. A szocialista nevelés nem mehet végbe az emberiség általános fejlődési tendenciáinak figyelmen kívül hagyásával, s még inkább nem azok ellenére. Az emberiség történelmi útjából levont tapasztalatok és következtetések így itt sem mellőzhetők.

Az új műveltség kialakulása a kulturális forradalomban megy végbe. Az új kultúra megteremtését - és ez a kulturális forradalom általános törvényszerűsége - elsősorban az új típusú ember, a sokoldalúan és harmonikusan fejlett személyiség képzésének feladata határozza meg. A kulturális forradalom arra irányul, hogy az embert a történelem tárgyából annak alanyává alakítsa át, hogy elősegítse a "véletlen egyén" átalakulását "egyedi személyiséggé".

Ez az amiért a szocialista kulturális forradalom nemcsak az emberek társadalmi és intellektuális természetét változtatja meg, de sikeresen megoldja azt az elvi, történelmi feladatot, hogy "az ember humanizálásának" egész folyamatát álomból valóságra váltsa.

Ezért a kulturális haladás a szocializmusban céltudatos és állandó közeledés a műveltség olyan típusához, amely kifejezi és biztosítja a személyiség mindenoldalu és harmonikus fejlődését, amely a társadalom magas szellemi potenciálját hozza létre, az egyének minden oldalu felvirágzásával párhuzamosan. Ezt a folyamatot az ember és az emberiség alkotó lehetőségeinek teljes feltárása jellemzi és az, hogy az anyagi és szellemi értékekben kifejeződő nagysága minden embert szolgál.

Ebből következik, hogy ha egyrészt a műveltségbeli színvonal emelése minden személy minden oldalu fejlődésének egyik legfontosabb feltétele, akkor másrészt az ilyen felemelkedésnek és a valóban egyetlen általános emberi kultúra kialakításának szükségszerű előfeltétele a célja a személyiség minden oldalu fejlesztése. Ehhez olyan gazdasági, társadalmi és politikai feltételek szükségesek, amelyek mellett a társadalom minden tagja szabadon vehet részt a történelmi alkotásban.

Mindent összevetve: az új, szocialista műveltség nem egyszerűen csak a hagyományos művelődésügy területén jön létre, hanem a termelésnek, a társadalmi-politikai tevékenységnek, az életmódnak stb. mindazon a területein, ahol lehetőség van az ember alkotóerőinek kibontakoztatására. Napjainkban, amikor szocializmust építő társadalmunkban újabb lendületet vett a gazdasági építőmunka, éppen az előbb említett összefüggések alapján kell, hogy ez éreztesse hatását általában a kulturális forradalomban, ezen belül az egyén művelődésére is. Hogy ez mennyire sikerül, az nagymértékben függ a művelődést kiváltó szükségletek értelmezésétől, felismerésétől, megértésétől és a szükséglet kielégítésének feltételeitől. Ezért a művelődés szükségletének tisztázása ma igen aktuális feladat.

I.

NÉHÁNY FOGALOMMAL KAPCSOLATOS ÁLLÁSPONT

RÖGZÍTÉSE

Amikor művelődési szükségletekről szólnunk, föltétlenül előre kívánczozik néhány fogalom egyértelmű tisztázása /nem a lezártság igényével, hanem azért, hogy a téma szempontjából a fölösleges vitákat elkerüljük/. Ezek a műveltség, a művelődés és a szükséglet fogalmai.

Műveltség

A műveltség fogalmának meghatározása a téma szempontjából elsődlegesnek mondható, mivel a művelődésszükségletek a műveltséggel mint állapottal és a művelődéssel mint folyamattal kapcsolatosak. A műveltség mint szükséglet a művelődés mint tevékenység útján elégül ki. Itt természetesen nem szükséges a műveltség mindenoldali jellemzése, mivel témánk szempontjából a műveltség fogalmának tartalma játszik szerepet,

az is a műveltség-szükséglet leírásakor, mivel ez mutatja meg, mi tartozik a szükségletek tartalmába.

A műveltséget mi abban az értelemben fogjuk fel, hogy az a társadalom minden olyan folyamatával kapcsolatos, amihez emberi tevékenység szükséges. Ezt meg is fordíthatjuk, hiszen mind az, ami társadalmi, feltételezi az ember jelenlétét, még-hozzá nem abban az értelemben, hogy az ember biológiai lény, hanem abban az értelemben, hogy az ember azáltal ember, hogy gyakorlati tetteket hajt végre, vagyis tevékenykedik. Ebben az értelemben a műveltség minden emberi gyakorlat velejárója, eredménye és feltétele is egyszerre. Ha tehát műveltségről szólnunk, akkor a társadalmi valóság egy meghatározott oldalával foglalkozunk, mégpedig azzal az összefüggérendszerrel, amely az ember-eszköz-gyakorlat viszonyban úgy van jelen, hogy meghatározza az ember gyakorlati tetteinek színvonalát. Nem véletlen, hogy a műveltséget úgy is felfogjuk, mint a gyakorlati tettek színvonalát, amiben kifejezésre jut a szubjektumnak különböző képessége, illetve azok különböző színvonalu fejlettsége.

A műveltséget mint fogalmat úgy is használjuk, mint az egyén kulturáját. Ha erről az oldalról közelítjük meg a fogalom felbontását, akkor abból kell kiindulni, hogy a kultúra sem más, mint a társadalmi valóság része, egyik oldala, amely - az önálló kulturális értékeken túl a társadalmi valóság dolgaiban és folyamataiban is mindig benne van, attól csak gondolatilag választható el. Ahhoz, hogy a társadalmi haladás bekövetkezhesen, szükség van a kultúra meghatározott szintjére. Ez az egyénre vonatkoztatva azt jelenti, hogy mivel a társadalmi haladás az emberi tettek eredményeképpen megy végbe, így az egyénnek is meghatározott kulturára /egyéni kulturára, vagyis műveltségre/ van szüksége. Itt tehát nem arról van szó, hogy a társadalom kulturájából mit vesz az egyén birtokba, hanem arról, hogy az embereknek mindig szükségük van valami olyan műveltségbeli meghatározottságra, ami nélkül a társadalmi haladás nem létezik.

A műveltség tartalmilag felosztható. Így a műveltség kapcsán beszélünk tudásról, ízlésről, magatartásról, új iránti fogékonyságról, a képességek és készségek állapotáról és végül a mindezt szerves egységgé forrasztó világnézetéről. Itt természetesen az egyes összetevők még tovább bonthatók pl. a tudás egyaránt kiterjed a tudományokra /társadalomtudományok, természettudományok, műszaki tudományok/, művészetekre /zene, irodalom, film, színház, képzőművészet stb./, technikai ismeretekre, ideológiára, sőt a tapasztalati úton szerzett ismeretekre is. Mindegyikkel kapcsolatban egyaránt jelentkeznek mennyiségi és minőségi követelmények. Ugyanezek elmondhatók a műveltség-tartalom többi meghatározójáról is. Hogy ezek mikor, milyen arányban szerepelnek egy kor műveltségeszményében, milyenek a mennyiségi és minőségi követelmények, ez a társadalmi valóság szükségletétől függ. Minden más tényező /tradíció, szokások, történelmi múlt stb./ csak motiváló tényezőként szerepelhet és szerepel is, vagyis a műveltségnek objektív meghatározottsága van.

Vegyük például azt a kérdést, hogy elég művelt-e valaki. Ha ezt a szokványos módon vizsgáljuk, vagyis azt kezdjük mérlesekélni, hogy ki mennyit és mit olvas, milyen az iskolai végzettsége, jár-e színházba és moziba vagy nem, szereti-e a komoly zenét és így tovább, akkor a kapott eredmény megítélésében, hacsak annak mennyiségét vizsgáljuk, önkényesen is eljárhatunk. Hiszen, hogy hol húzzuk meg azt a határt, ami alatt és fölött a műveltek és műveletlenek helyezkednek el, az lehet teljesen esetleges. Ha viszont azt vizsgáljuk meg, hogy az itt és most társadalmi valósága feladatot állít a konkrét ember elé, amely feladatot meg kell oldani, akkor bennünket az érdekel, hogy az ember hogyan képes megoldani ezt a feladatot, milyen szinten képes megoldani. A munkával szemben például minden időben hármas követelményt támasztunk: mindig többet, mindig jobbat és mindig szebbet kell termelni. Ez a követelmény önmagában így túl absztrakt ahhoz, hogy a művelődés számára programmá válhassék. Sokkal tartalmasabbá válik ez a feladat-sor, ha pontosan körül tudjuk írni, hogy magában a termelés-

ben mint folyamatban /gépek, technika, technológia, munkaszervezés stb./ milyen feltételek állnak az egyén rendelkezésére, és milyen a társadalom igénye a termelt tárggyal kapcsolatban. Itt igen fontos a működő értékrendszer szerepe. Ha a rendelkezésre álló feltételekkel és annak megfelelően az egyén nem tudja produkálni a lehetséges többet, jobbat és szebbet, akkor hiába olvas rendszeresen könyvet, vagy hiába jár naponta hangversenyterembe, akkor sem mondható el, hogy munkakultúrája jó. Ugyanez az összefüggés kimutatható az emberi tevékenység valamennyi összetevőjére. A műveltségnek ez a társadalmi, történeti objektivitása az, ami a szükségletek szempontjából elsődlegesen meghatározó tényező.

A műveltség részletesebb meghatározása kapcsán ki kell emelni:

- 1./ A műveltség része, eszköze és eredménye annak a folyamatnak, amelyet az ember emberré válásának nevezünk. Ebben a folyamatban alapvetően kétirányú feladattal van dolgunk. Megismerni önmagunkat, amik vagyunk és amivé lehetünk, és megismerni történelmünket mint a múlt, jelen és jövő egységét. Megismerni önmagunkat annyi, mint az önmagunkban rejlő lehetőségek ismeretében rendezni életünket, önmagunk urának lenni, tudni megkülönböztetni magunkat, tudni a fejlődés törvényszerűségei által teremtetett rend elemévé válni, jelenti a felismert lehetőségek és szükségszerűségek jegyében való cselekvést.

Az ember munkája és megismerő tevékenysége eredményeként válik ki a természetből. Az ember a megismerés folyamatában arra törekszik, hogy megismerje, elsajátítsa mindazt, amire szüksége van ahhoz, hogy a történelmileg előtte álló feladatokat megoldja. Ez vonatkozik az ember és a természet, az ember és a társadalom kapcsolatára egyaránt. A kérdés osupán az, hol kezdődik a megismerés, mi az első mozzanat ebben a folyamatban. A kérdésre adandó válasz csak a gyakorlatot jelölheti meg a megismerés kezdetének. Az ember ezt teszi, amikor "szembe helyezkedik" a természettel,

azt a maga uralma alá rendelje, amikor a társadalmi termelő gyakorlatban nemcsak önmagát, hanem a természetet is reprodukálja, mégpedig univerzálisan. A megismerés eredménye és feltétele is a gyakorlatnak. Éppen ezért a gyakorlat különböző fokán lehet a tudatosságnak és szabadságnak attól függően, hogy milyen szinten áll a valóság megismerése, amire a gyakorlat irányul. Minden elért eredmény ebben a folyamatban és minden új célkitűzés egyben a tudás, a képesség és készség állapotát kifejező tényező is, de egyben minden következő lépés kiindulópontja is.

Mi műveltségfelfogásunkban abból indulunk ki, hogy az ember szükségleteinek megfelelően mindenkor igyekszik megismerni azokat a törvényszerűségeket, amelyek őt a természettel és a társadalommal való kapcsolatában meghatározzák, vagyis igyekszik gyakorlati tevékenységének folyamatából kiküszöbölni az esetlegességeket, a véletleneket. Ennek lehetősége és megvalósulása is különböző szinteket öltött a történelem során. A tudatosság társadalmi méreteiben való megjelenésének a feltételét a szocializmus teremti meg azzal, hogy lehetővé, sőt szükségessé teszi az alkotó munkát.

Az ember lényegénél fogva arra született, hogy alkosson - mondják igen gyakran. Ez valóban igaz, csupán az a kérdés, mikor alkothat és mikor alkot? Semmi kétség sem férhet ahhoz, hogy az ember alkot, amikor új igazságokat fedez fel, elkészít valami mesterművet, tökéletesíti a technikát, amikor erejét, érzéseit és szellemét beleadja valamibe. Ez az embernek nem valami külön és ritkán megjelenő megnyilvánulása, hanem egyszerűen annak jele, hogy az ember ember. Az ember története során mindig új igazságokat, új formákat, új szerszámokat és anyagokat fedezett fel és használt. Ez a folyamat egyben a természettől való elválás folyamatát is jelzi. Most a szocializmus körülményei között társadalmi méreteiben és a tevékenységek mindegyikében válik lehetségessé és szükségessé az alkotói mozzanat növelése. A szocializmus, amikor az ember emberré vá-

lását sietteti, akkor egyben az ember alkotó képességeinek kibontakoztatását is biztosítja.

- 2./ A társadalomnak mint specifikus egésznek a vizsgálata a rá jellemző mozgástörvényekkel, történelmileg kölcsönös összefüggésekkel és ellentmondásokkal feltételezi minden egyes egyénnek és társadalmi csoportnak olyanfajta értelmezését, amely szerint a történelmileg konkrét körülmények között cselekvő egyén vagy csoport mindenkor magán hordja az adott idő és társadalom jegyeit. Ebből következik, hogy a műveltség és a művelődésbeli szükségletek is csak ebben az összefüggésben fogalmazhatók meg.

A műveltség számunkra azt jelenti, hogy az egyén készen áll-e kora megértésére, változásainak befogadására. A műveltség minden esetben az adott kor megértését jelenti, jelenti a vele való azonosulási készség meglétét. A műveltség számunkra saját belső émiink megszervezése és fegyelme, saját személyiségünk birtokbavétele, olyan magasfoku öntudat megszervezése és fegyelme, saját személyiségünk birtokbavétele, olyan magasfoku öntudat megszervezése, amely révén képessé válunk történelmi jelentőségünk, az életben betöltött funkciónk, jogaink és kötelességeink megértésére és azok tudatos formálására. A műveltségbe ezért az ismereteken túl beletartozik a készenlét minden új befogadására, alkotására és az új felhasználására. Így tehát a műveltség olyan tényezője az embernek, amely létével lehetővé teszi az ember számára jelenének megértését, a jövő céljainak megfogalmazását és annak megvalósítását.

A műveltség ilyen szociális funkció szerinti felfogásából adódik, hogy nemcsak a jelen feladataink megoldásában játszott szerepét vizsgáljuk, hanem legalább ilyen fontosnak tartjuk az irányultságát. A műveltség irányultsága alapvetően három vonatkozású: aktívan részt vesz a természet és a társadalom átalakításában és az embernek önmaga átalakításában. Mindhárom irányú tevékenység színvonala a benne megtestesülő energia és aktivitás stb. egyben a műveltség színvonalát is jelenti.

- 3./ A marxista antropológia az embert nem egyszerűen a társadalmi termékek egyikének tekinti, hanem olyan önmagát szüntelenül meghaladó lénynek, aki maga alakítja társadalmi viszonyait és önmagát, történelmét és jövőjét. Az ember az egyedüli élőlény, aki célszerű akarattal rendelkezik, aki célra irányuló tevékenységet fejt ki. Miközben az ember ezt teszi, képzelőerejével megtervezi azt, amit létre kíván hozni. Ha a változásnak objektív feltételei változnak - a lehetőségek növekednek, a változás lefolyásának ideje csökkenthető stb. -, akkor az ember képességeinek a megváltozott viszonyokhoz kell formálódnia, de ez nem egyszerű lehetőség, hanem szükségszerűség is. A műveltség ebben az értelemben válik a haladás feltételévé.

Az emberré válás eddigi folyamata bizonyítja, hogy a tudás mint emberi képesség feltétele volt mindennemű haladásnak és nemcsak volt, hanem az is marad. Az ember a gyakorlatban tanulta meg, hogy mindennapi tevékenysége egyben a holnapjának előkészítése is, hogy a jövő csirái a mában vannak. De azt is megtanulta, hogy a jövőt neki magának kell "megálmodnia", megterveznie és cselekedeteivel megvalósítani. Csak így válik a jövő az ember természetes dimenziójává, a szabadsághoz vezető út természetes részévé. Embernek lenni tehát egyben azt is jelenti, hogy a jövőt tervezni és megvalósítani. Ma viszont tudjuk, hogy a jövő jelenné, a jelen múlttá válása mérhetetlenül felgyorsult, ami a hozzá kapcsolódó emberi szükségletek gyors változását is feltételezi.

- 4./ Állandó kérdésként jelentkezik, hogy a műveltség növelése hol kezdődik, az oktatásnál vagy az emberi tevékenység feltételeinek megváltoztatásánál. Amellett, hogy hangsúlyozzuk, a műveltség alanyi és tárgyi összetevője egymást feltételezve létezik csak, alá kell huzni, hogy ezen belül a változásra elsődlegesen az anyagi oldal gyakorol hatást. Pl. a magas termelékenységű gépek, a korszerű munkaszervezés, a munkában jelentkező szellemi hányad növekedése lesznek elsősorban azok a mozgósító tényezők, amelyek

kiváltják az alanyi oldalon az ismeretek megváltoztatásának szükségletét, amelyek pl. tanulásra mozgósítanak.

A kapcsolódási rendszernek ilyen felfogásából le kell vonni a legfontosabb következtetést: ha változik a tevékenység tárgyi feltétele, akkor változni kell a hozzá kötődő ismereteknek, emberi képességeknek is és fordítva, ha változást kívánunk végrehajtani pl. a termelés anyag szférájában, akkor ehhez változást kell véghezvinni a termelés alanyánál az embernél, tudásnál, képességeinél és készségénél.

A világon egyetlen élőlény, az ember igényei növekedtek mérhetetlenül gyorsan. Sajátos dialektikus viszony áll fenn az ember fejlődése és szükségletei növekedése között. Az ember szükségletei úgy növekednek, amilyen mértékben válik egyre fejlettebbé és fordítva, az ember szükségleteinek növekedése egyben fejlődésének jele is.

Az ősembernek pl. egyetlen energiaszükséglete volt: a mindennapi táplálkozás. Ez az energiafogyasztás megfelel a mai értelemben vett egyetlen 100 wattos égő egész napi égetéséhez felhasznált energiamennyiségnek. Most viszont a fejlett társadalmak emberének napi energiaszükséglete 10 000 wattnak felel meg, hozzáátéve, hogy az napról napra gyorsan növekszik. A fejlett iparral rendelkező társadalmak embere százszorosát igényli azoknak az erőforrásoknak, amelyekkel a nem ipari társadalom embere boldogulhat. Ez vonatkozik az ásványokra, tüzelőanyagokra, építőanyagokra, élelmiszerekre stb. Ennek előteremtése mennyiségileg és minőségileg is feltételezi az ember képességeinek mint teljesebb kibontakoztatását, az embernek mint termelőerőnek mindenértelmű fejlesztését.

A szükségletnövekedés viszont nemcsak az anyagi élet szférájában sokszorozódott meg, hanem az anyagi szükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen szellemi élet szférájában is. Mind többet és nemcsak többet, hanem mást is kell tudnia a jelen és méginkább a jövő emberének.

Művelődés

A művelődésről mint tevékenységről és mint állandó folyamatról külön is szólni kell. Igen gyakran találkozunk olyan véleménnyel, hogy valakire azt mondják: műveletlen. Ugyancsak nem ritka az olyan megítélés egy-egy emberrel kapcsolatban, hogy nem művelődik. Itt nagyon fontos különbséget tenni a köznap megítélés és a tudományos megítélés között. Amíg a köznap megítélés az ilyen állításokat elbirja, a tudomány ezekkel nem tud mit kezdeni. Hiszen lehetetlen műveletlen emberről beszélni és lehetetlen, hogy valaki ne művelődjék. Az ember történelme során így vagy úgy, de mindig megoldotta a történelem szabta feladatokat, mindig tevékenykedett, hiszen ettől ember. A tevékenység feltételezi a műveltségnek ilyen vagy olyan fokát, és a tevékenység eredménye is kifejez egy meghatározott fokot. A műveletlen ember a nem tevékeny embert jelentené - ez pedig már nem is ember. Ugyanez mondható el a művelődés mint állandó folyamat esetében. Ha a művelődést az ember társadalmi tevékenységben való részvételéhez kötjük, akkor itt nem találkozunk olyan periódussal, amikor az ember ez alól kivonhatná magát.

Ha a műveltség eddig jelzett fogalmából és tartalmából indulunk ki, akkor a művelődést mint folyamatot - amelynek eredménye a műveltség változása vagy gyarapodása - alapvetően két nagy részre oszthatjuk, közvetlen és közvetett művelődésre. Közvetlen művelődés az iskolai tanulás, könyvolvasás, színház- és mozilátogatás, múzeumok, képtárak megismerése, a rádió, a tévé műsorainak hallgatása, illetve nézése, az ismeretszerzés különböző módja stb. A magyar terminológia szerint az oktatásügy és a közművelődés ennek a két gyűjtő fogalma. De az ember nemcsak így művelődik. Tudása a tapasztalatból is táplálkozik, izlése a munka közben is csiszolódik, magatartása a gyakorlati emberi kapcsolatokban alakul, változik. Képességeinek és készségeinek nagyobb része tevékenység során "használatban" - fejlődik. Tehát itt a művelődés csak

közvetett, azaz a főtevékenységhez képest "másodlagos". Nagyon fontos azonban aláhuzni, hogy mind két fajta művelődésre szüksége van az embernek, mert azok kölcsönösen megtermékenyítik egymást. Nem véletlen, hogy igen gyakran használjuk azt a kifejezést, hogy az ember, amikor dolgozik, művelődik is és amikor művelődik, dolgozik.

Ennek az összefüggésnek a hangsúlyozása mellett mégis ki kell valamit emelni. Az emberiség fejlődésével egyenes arányban kerül előtérbe és tesz szert egyre nagyobb funkcióra a művelődés közvetlen módja. Elég arra gondolni, hogy milyen változáshoz vezetett az ipari forradalom, amely igényelte az ember másféle jelenlétét a termelésben és aminek eredménye lett az írásbeliség és az írni, olvasni tudás ugrásszerű elterjedése. Továbbá arról sem lehet megfeledkezni, hogy a tudatosság és szabadság, amit a szocializmus ir zászlajára az egyik oldalról, mint történelmi szükségszerűség és ezzel együtt lehetőség is, de ez egyben az ember művelődésében is egy olyan feladatrendszerrel van kapcsolatban, mint a kulturális forradalom. Ebben a forradalomban a tudás, a tudományos gondolkodás kialakítása az egyik legfontosabb célkitűzés. Vagyis napjainkban, amikor művelődésről - sőt permanens művelődésről - beszélünk, akkor rajta elsődlegesen a közvetlen művelődési szükségletek közvetlen művelődési módon való kielégítését értjük.

Ezzel együtt mégsem írhatjuk le teljesen a közvetett módokat, mint elavultakat, szükségteleneket. Vegyük például az izlésfejlődést - az izlés a műveltség része - és a fejlődés módját. Ha az izlést úgy fogjuk fel, mint az ember és környezete között lévő esztétikai viszonyt, akkor azonnal kiderül, hogy itt például a tanulás /legyen az tudományos vagy művészi ismeretek elsajátítása/ ezt a feladatot önmagában megoldani nem képes. Ugyanigy nem vezet maradandó eredményre pl. a termelői tevékenységbe formálódó izlés sem, ha nem kap kellő támogatást - megerősítést - a szellemi tevékenységtől.

Mindent összevetve azt kell látni, hogy a társadalmi haladás eredményeként a művelődési szükségletek egyre inkább önálló szükségletekként is megjelennek - mint magasabbrendű szükségletek, amiről a következő részben részletesen is szó lesz. - és ezek kielégítése csak a közvetlen művelődés formájában történhet.

A fogalomról szólva ma szólni kell arról is, hogy ez a fogalom az utóbbi években egy másik fogalommal együtt jelenik meg: ez a fogalom a permanens.

Most a történelmi és társadalmi haladás együttesen igényli a művelődés új alapokra való helyezését, a valóságból fakadó szükségletekhez való hozzáigazítását. Az itt ható törvényszerűségek felismerése jut kifejezésre a permanens művelődés koncepciójában.

A permanens művelődés gondolata és még inkább gyakorlata sok új és néha szokatlan problémát vet fel. A művelődéstudomány legáltalánosabb kérdéseitől a mindennapi gyakorlati tevékenységig számtalan feladatot kell megoldani, hogy az elvi elképzelések mindennapi gyakorlattá válhassanak.

A művelődésnek mint állandó folyamatnak a szükséglete elsősorban a társadalmi haladásból, politikai, gazdasági és kulturális tevékenységből vezethető le. Közismert tétel, hogy a termelőerők legfontosabb összetevője az ember, tudásával, tapasztalatával, képességeivel. A tudományos-technikai forradalom eredményeként megváltozó szükségletek és lehetőségek, a termelőerőknek erre a nagyon fontos részére gyakorolják a legnagyobb hatást, és vele szemben támasztják a legnagyobb követelményeket. A tudományos-technikai forradalom eredményeként a termelő egyén új arculata alakul ki. A tudományos-technikai forradalom lehetővé teszi, hogy a munkán belül a szellemi és fizikai hányad aránya megváltozzék, hogy gyors növekedésnek induljon a szellemi oldal. A gyártási folyamat komplex automatikus rendszerré való átalakulása pl. lehetővé és szükségessé teszi, hogy benne az ember a folyamat mellé kerüljön, hogy megszűnjön az ember bezárása a gyártási folyamatban.

A gazdaság fejlesztésének iránya egyben azt is jelenti, hogy az ember természetes termelő szerveivel /fizikai erejével, izomzatával, agyával, idegrendszerével stb./ egyre kevésbé vesz részt közvetlenül a gyártási folyamatban, hanem ezt a folyamatot egyre inkább kívülről irányítja. Más oldalról ennek a folyamatnak eredményeként a technika mindinkább leveti az ember fizikai és pszichikai adottságaiból fakadó korlátokat, amely adottságokkal az ember eddig a gyártásban maga is részt vett és amelyek megszabták az alkalmazott természeti erők technológiai minőségét, a technikai berendezések nagyságát stb. Ez egyben azt is jelenti, hogy a munkán belül nagymértékben fog növekedni az alkotó jelleg, aminek a szubjektum oldaláról jelentkező feltétele a korszerű tudás.

Ahogy az egyén élettevékenységének lehetőségei kiszélesülnek, úgy jelentkeznek nála az új, eddigről bonyolultabb kulturális igények és fordítva: a növekvő műveltség kiszélesítve az egyén látókörét közvetlen hatást gyakorol a legfontosabb élettevékenység, a munka alakulására. Ezért van az, hogy a marxizmus klasszikusai olyan nagy gondot fordítottak a kultúra demokratizálásának, a kultúra közkinccsá tételének megértetésére.

Napjainkban a technikai fejlődés lehetőségei rendkívüli mértékben kiszélesedtek. Fel kell tételeznünk, hogy az a néhány, ma már ismert jelenség és forma, amelyben a technikai fejlődés jelenleg mozog, csak előjátékát képezi annak a bonyolultabb fejlődésnek, amelyen belül a mozgás, a változás a jövőben várható. A tudományos-technikai haladás, a műszaki fejlődés éppen ezért gyökeresen változtatja meg a műveltség belső strukturáját, az egyes összetevők arányát és egymáshoz való viszonyát. Ily módon a társadalom szintjén még nyomatékosabban vetődik fel a képzés, annak mind szakmai, mind általános összetevői korszerűsítése és az, hogy az iskolai és iskolán kívüli oktatás hogyan segíthetné elő hathatósan a nagy tömegek találkozását a civilizáció minőségileg új formáival.

Ma a tudományos világlátás szükséglete nem az egyes emberek kapcsán fogalmazódik meg, hanem társadalmi méretekben egyre magasabb szinten minden ember számára. Megfelelni ennek, szert tenni a tudományos világlátásra, elsősorban tudományos ismeretek birtoklását jelenti. Az egész művelődési tevékenységünk hatékonysága elsősorban azon mérhető, hogy milyen mértékben alakul ki a társadalmi méretekben ez a fajta tudományos világlátás. Ha nem akarunk vegetálni, ha nem akarjuk elszenvedni a társadalmi fejlődés kényszerítő hatását, akkor munkánkat a felismert szükségyszerűség jegyében kell meghatározni. Le kell vonni a szükséges következtetéseket: soha sincs befejezett, kész tudás, az állandó művelődés minden ember számára kor- és társadalmi követelmény.

Szükséglet

Ha fellapozzuk a filozófiai lexikon 349. oldalát, ott a következőket találjuk.

"Szükséglet: valamely organizmusnak, emberi személyiségnek, szociális csoportnak, a társadalom egészének az az állapota, amely kifejezi függésüket lét- és fejlődésfeltételeik objektív tartalmától és úgy jelenik meg, mint aktivitásuk különféle formáinak forrása.

Az emberi szükségletek specifikumát az ember tevékenységének szociális természete, elsősorban a munka határozza meg. A szükségletek elemzésének kiindulópontja a társadalom, mint konkrét-történelmi rendszer, amely a különféle szükségletek kialakulását és fejlődését, kielégítésük tartalmát, módját és formáit determinálja. A különböző szociális csoportok szükségletrendszerének a szükségleteik színvonalának kielégítettségük fokának, változásuk tendenciáinak feltárása fontos a társadalom megismerése és fejlődésének tudományos tervezése szempontjából."

A témánk szempontjából most nem szükséges, hogy ennek a rövid - néhány mondatos - meghatározásnak minden részletét külön-külön, és egymáshoz való viszonyában is kibontsuk. Itt is, mint a műveltség fogalmánál csak néhány részletet - a téma szempontjából fontosnak ítélt részletet - emelünk csak ki.

- 1./ Elsősorban azt kell hangsúlyozni, hogy az embert végső soron mindig valami külső természeti vagy társadalmi tárgy, illetve viszony készteteti cselekvésre. A cselekvésre való késztetés legrégebbi és legalapvetőbb motívuma a szükséglet. Marx a Gazdasági-filozófiai kéziratokban írja, hogy az ember "ösztönének tárgyai rajta kívül, tőle független tárgyként existálnak, de a tárgyak az ő szükségleteinek tárgyai, lényegi erőinek tevékenykedéséhez és igazolásához nélkülözhetetlen, lényegi tárgyak". /Idézett mű Bp. 1962. 108. oldal/. Viszont mindjárt alá kell huzni, hogy az ember nem minden tárggyal és viszonyral kerül kapcsolatba, mint szükséglettel. Az embert a tárgyak és viszonyok nem mechanikusan késztetik cselekvésre, hanem csakis szubjektívizálódva. A szükséglet, mint folyamat ezért mindig kettes mozzanatból áll: objektívból és szubjektívból, azaz külsőből és belsőből.

Ebből következik, hogy a szükségletek önálló fejlődéséről nem beszélhetünk, azok mint objektív valóságtól, ezen belül is a termelőerőktől és a termelési viszonyoktól függenek. Az ember számára mindig csak társadalmilag meghatározott szükségletek léteznek. Az ember mint szubjektum ezt a társadalmi meghatározottságot kétféleképpen "érezkeli": először az ember egy adott társadalomban, egy adott korban él; másodszor a szükséglet kielégülése is egy meghatározott társadalom viszonyrendszerének keretei között mehet csak végbe. Ebből az is következik, hogy a szükségletek és azok szerepe különböző társadalmi formációkban más és más, mindig a történeti-társadalmi fejlődés folyamata határozza meg. A szükségletek hozzák létre a tevékenységet, de a tevékenység mindig új, az előzőt meghaladó szükségletet teremti. Többek között ebből adódik az ember és az állat

szükségei közötti különbség, vagyis abból, hogy az ember szükségleteinek jellegét a társadalmi-történeti körülmények is meghatározzák /pl. szexuális szükséglet embernél és állatnál egyaránt cselekvésre készítő motivum, de az ember szexuális tevékenységének feltételt szab a társadalmi környezet, elsősorban erkölcsi normáival, szokásai-
val, de törvényeivel is/.Ezzel szemben az állatok, ilyen tevékenysége csak biológiai szükségletek által meghatározott. Ebből az is adódik, hogy az ember szükségleteinek kielégítése sokkal többféle módon történhet, mint az állaté.
/Az ember viselkedésformái egyénenként igen különbözőek, az állatok szükségletét kielégítő viselkedésformái pedig egy fajon belül általában egyformák./

Természetesen itt valamit hozzá kell tenni ahhoz, hogy az objektivitás ne legyen félreérthető. Az ami az emberek fejében szükségletként tudatosul, az nem más, mint a gyakorlati viszonyoknak absztrakcióvá önállósult gondolati tükrözése. Ez az önállósulás azt jelenti, hogy az ember a szükségletei tárgyát annak kielégítéséhez vezető gyakorlati tevékenységet célként képes felfogni, képes azt felidézni, elgondolni, akkor is, amikor nem végzi éppen azt a tevékenységet. Ezért lehetséges, hogy az ember szükségleteit tudományosan felismerhesse - még mielőtt azok az érzéki valóságban jelentkeznének -, és ne csak felismerhesse, hanem azt a kielégítő tevékenységet is előre megtervezhesse, ami a kívánt eredményre vezet.

2./ A másik fontos elvi alapállás - amit szintén a témánk szempontjából fontos kiemelni - a szükséglet kielégítésével kapcsolatos. Egészen röviden úgy lehet leírni a szükséglet "fejlődésutját", hogy először van az objektív hiány, ezt érzékeli az ember, vagyis megjelenik nála a vágy. A szükséglet megléte kell ahhoz, hogy valami vágy formájában megjelenhessen. A vágyat követi a kívánság, amit viszont már a tevékenység követ. Az objektív szükséglet egyrésztől tehát így szubjektivizálódik.

A szükséglet kielégítése közben fontos szerepet játszik az érdek is. Abból kell kiindulni, hogy a szükséglet és annak kielégülése nem függenek közvetlenül egymástól. Közöttük az érdek, mint közvetítő rendszer "közvetít". Ez a közvetítés a következőképpen történik.

Az érdek azt az objektive szükségest fejezi ki, ami az egyén vagy közösség számára történelmileg és társadalmilag meghatározott. Az érdek tehát nem a tudat terméke, hanem azt a társadalmi feltételek hozzák létre. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy az érdek nem azonos a felismert szükséglettel sem, hanem annak tartalmát jelenti, pontosabban azt, hogy a szükségletnek milyen a realitása. Közismert, hogy lehetnek irreális szükségletek is, amelyeknek a kielégítése nem lehet társadalmi érdek. Végül is azt kell aláhuzni, hogy nem a szükséglet az, ami már önmagában is cselekvésre késztet, hanem arra is szükség van, hogy az ember megismerje a lehetséges eredményt, azt ami a tevékenység után jelentkezik. Ez pedig az érdekében fejeződik ki.

Ebből egy igen fontos összefüggés következik - és ez a mi szánunkra elsődleges jelentőséggel bír. A szükségletet kielégítő tevékenység sokféle lehet /pl. a művelődés szükséglete sokféle tartalommal és sokféle módon elégíthető ki/. A kielégítés mint tevékenység kerülhet közel a szükséglethez és lehet tőle távol. Ha a tevékenység távol esik a szükséglettől, akkor az egyén csak nehezen ismeri fel, hogy a szükséglet kielégítése érdeke is. A közvetettség, a sokféle áttétel mindig elfedi a dolgok lényegét. Viszont fordítva: ha a tevékenység közel kerül a szükséglethez, akkor az érdek felismerése is "egyszerűbb", vagy másként fogalmazva, ha a szükséglet párosul az érdekekkel, akkor az ember a legközvetlenebb tevékenységet választja a szükséglet kielégítésére. Az érdek így egyben az akarat és a cselekvés irányát és energiáját is megmutatja.

A tevékenység tehát, ami a szükséglet-megvalósulást jelenti, mindig kifejezője az objektum-szubjektum mozgó viszonyának, vagyis annak, hogy a tevékenység az objektív tárgyi és társadalmi viszonyok által meghatározott, de amiben mindig benne van a szubjektum aktivitása is. Ebben a viszonyban az egész társadalom fejlődésének objektív folyamata, mint társadalmi érdek a szubjektum cselekvésének alapvető meghatározója.

A tevékenység, mint szükségletkielégülés kapcsán még szólni kell az értékrendszerről, ami a döntést és cselekvést mindig befolyásolja. Az értékrend az érdekmegvalósulást lényegesen befolyásolja. Pl. ha a műveltségnek kicsi a társadalmi becsülete, akkor bár a társadalmi szükséglet jelentkezhethet elemi erővel, megnyilvánulhat benne az objektív érdek, mégsem tud széles körű, aktív tevékenységet kiváltani. Az értékrenden belül különösen fontos szerepet játszik az ideológia, izlés, tradíció, szokás és a moralitás. Ezek külön-külön is és együttesen is rányomják a bélyegüket a szükséglet kielégülésére.

Végül is látni kell, hogy a szükséglet három megjelenési formája közül - kielégítetlen szükséglet, a szükséglet kielégülésének folyamata, a kielégült szükséglet - a második a legbonyolultabb és egyben itt van lehetőség arra, hogy a társadalmi igényeknek megfelelően "beavatkozzunk".

- 3./ A szükségleteket feloszthatjuk primer létfenntartási szükségletekre, ezekből származtatjuk a másodlagos, harmadlagos stb. szükségleteket. A társadalmi történeti fejlődés folyamán az ember szükségletei fejlődnek, változnak és új szükségletek alakulnak ki, pl. magasabbrendű kulturális szükségletek.

Az ember tevékenységét történelmi - társadalmi természetének a maga által kitermelt szükségleteik határozzák meg, és csak ezek kielégítésébe építi be a szubjektumnak alárendelt mozzanatként mindazt, amit szelleminek neve-

zünk, tehát azt, ami a tevékenység tervezéséhez, szervezéséhez szükséges. De ez a plusz szükséges, mert ha az ember ezt nem tenné, akkor csak a már meglévő természeti folyamatot volna képes reprodukálni. Az ember létfenntartási és egyéb szükségletei következtében jön létre az ember munka iránti, valamint az érintkezés iránti szükséglete.

Az ember szükségletrendszerének tagozódása során a hangsúly most a konkrét tárgyakról áttevődik azokra az ideológiai tartalmakra, a cselekvő ember társadalmi /jogi, erkölcsi stb./ normákkal való viszonyaira, amelyek új, specifikus sajátosságot kölcsönöznek az emberi tevékenységnek, amely által az állati "viselkedés" emberi "magatartássá" válik. Kialakul az emberi motivációs rendszer legmagasabb értéket képviselő összetevője, kialakulnak a "személyes ideálok", "eszmények" /tudományos elméletek, művészi alkotások megismerésére, befogadására, létrehozására, a társadalmi haladásra, az emberiség problémáival való azonosulásra törekvés/. Ennél korábbi fokot képvisel az érdeklődés, amely konkrét tárgy megismerésére ösztönző motivum, és amelynek kísérőmotivumai az önmegismerés, önkifejtés stb.

- 4./ A szükségletekben benne foglaltatik az egész ember, mint tudatos és ösztönös lény. Ennek megfelelően beszélhetünk a szükséglet tudatos és ösztönös állapotáról is: ösztönös amennyiben az ember függ attól, amiben szükségét érez, és tudatos amennyiben magában foglalja a tudatos törekvést a szükséglet kielégítésére.

Ha a személyiséget vizsgáljuk, mindig meg kell vizsgálni szükségleteinek körét is. A szükségletnek óriási szerepe van az ember emocionális életében és akarat tevékenységében. Az emocionális élet és az akarat tevékenység eredete szintén a szükségletekben rejlik. Az akarat tevékenység a szükséglet aktív oldalával függ össze. Az emocionális folyamatok pozitív vagy negatív jellege pedig

attól függ, hogy a cselekvő /aktív/ és a hatást elszennvedő /passzív/ individuum milyen viszonyban áll /pozitív vagy negatív/ szükségleteivel, érdekeivel stb. Maguknak a szervi szükségleteknek a kielégítése vagy ki nem elégítése is emocionális állapotot hoz létre. A szükséglet megnyilvánulhat úgy is, mint érzelem.

- 5./ Témánk szempontjából külön kell szólni az érdeklődésről. Az érdeklődés a személyiség gondolatainak és szándékainak egy meghatározott tárgyra való összpontosítása. Ennek igen nagy szerepe van a szükségletek szubjektívizálásában. Az érdeklődés azt jelenti, hogy a környezet valamely meghatározott tárgyára irányítja a személy egész pszichikus tevékenységét: figyelmét, gondolkodását, érzelmi életét. A személyiség célja itt nem a szóban forgó tárgy birtokbavétele lesz, hanem ennek a tárgynak a messzemenő megismerése. Ezért az érdeklődés az ember kulturális tevékenységének jellemző indítéka. Lényeges jellemzője, hogy mindig tudatos, és az emocionális színezet csak aláfesti.
- Az érdeklődés alakulása az egész személyiséget jellemzi, mert egyike a legsokrétűbb pszichikus jelenségeknek. Benne szintén a környezet és az ember közötti kapcsolat fejeződik ki.

Az érdeklődés legfontosabb jellemzője, hogy aktivizálja a személyiséget. Közismert tény, hogy kitartóbban és eredményesebben tevékenykedünk a szükségletnek olyan tárgyával kapcsolatban, amely érdekkel bennünket, mint egy olyan tárggyal, amely közömbös számunkra.

Az érdeklődés, mint a szükséglet kielégülését befolyásoló tényező annál fontosabb szerepet játszik, minél magasabb rendű szükséglettel van dolgunk. Az érdeklődés, mint jelenség a tartalmától függetlenül azonos módon jön létre, de nem azonos értékű minden érdeklődés. Más az értéke annak az érdeklődésnek, ami az elemi szükséglet egyikének pl. az ivásnak a kielégítésével kapcsolatban alakul ki és megint más, amikor olyan magasabb rendű szükséglethez tartozik,

mint a tudományos vagy művészi megismerés. Természetesen itt is látni kell, hogy a tartalomtól függetlenül a társadalom meghatározó szerep az érvényes. Ezen belül is ki kell azonban emelni, hogy az érdeklődés tartalma szoros kapcsolatban van a társadalom fejlettségével - a termelő-erőkkel és termelési viszonyokkal -, a történelmi célkitűzésekkel, a társadalmilag elfogadott értékrenddel, a személyiség társadalmi helyzetével stb.

Az érdeklődés irányítható. Az érdeklődés társadalmi irányítása az objektív szükségletek felismerésének és azok szubjektívizálásának egyik igen fontos segítője. Ha a társadalom olyan oktató, nevelő, reklám stb. mechanizmusokat működtet, amely mind anyagi, mind erkölcsi értelemben képes az érdeklődést a megfelelő szükségletre irányítani, akkor a szükséglet kielégülése gyorsabb és zökkenőmentesebb lesz, hiszen benne az érdekelismerés is közelebb kerül az objektivitáshoz.

Végül is mindent összevetve ismételten hangsúlyozni kell, hogy a szükséglet megjelenését, fejlődését, kielégülésének módját és idejét a társadalom a maga objektív voltában meghatározza. Az objektíve jelentkező szükséglet szubjektívizálása az egyén által szintén nem a mindentől független egyén szubjektívizációja, hanem annak a személynek, aki maga is az adott társadalmi feltételek által meghatározott.

II.

A MŰVELŐDÉSSZÜKSÉGLETEK ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

Mielőtt a fogalom részletes felbontására sor kerülne, tisztázni kell magát a fogalmat. Napjainkban néhány betű eltérésevel két fogalom van forgalomban, ami szinte mindig összekeveredik. Beszélünk művelődésszükségletről és műveltség-szükségletről. Mindkettő valóságos tartalmat takar, de nem

ugyanazt. A műveltségi szükségletekről akkor beszélünk, ha a társadalom történelmi feladataihoz szükséges műveltségi szintet, követelményt vizsgáljuk: Mi kell ahhoz tudásban, képességben és készségben a társadalomban élő emberiség összességénél, hogy a történelmi szükségszerűség értelmébe vett potenciális holnap jelenné válhasson. Más a helyzet akkor, amikor művelődésszükségletekről esik szó. Ez az egyénnel kapcsolatos: milyen tudással, képességgel, ízléssel stb. kell az egyénnek rendelkeznie ahhoz, hogy mint a társadalom tagja tudatosan és aktívan vehessen részt a valóság formálásában, mint kollektív társadalmi tevékenységben. A művelődési szükségletek mindig az egyénnek szükségletei, hiszen az egyének művelődésén keresztül elégül ki a társadalom műveltség-szükséglete, ami nélkül viszont nincs társadalmi haladás. Mi elsősorban a művelődésszükséglettel foglalkozunk, de eközben elengedhetetlen, hogy ahol szükséges, ne térjünk ki a társadalom műveltség-szükségletére is.

A szükséglet fogalmának értelmezéséből az következik, hogy az ember művelődési szükségletei szintén a társadalom valóság-folyamataiból származnak, vagyis a műveltség a tevékenységhez kell, azok a gyakorlat szükségletei és ennyiben objektívek. Akármennyire is leegyszerűsített ez a séma, mégis alapvetően ebből a viszonyrendszerből kell kiindulni ahhoz, hogy a valóságban jelentkező művelődési folyamatokat megértjük, hogy ezen belül a művelődési szükségleteket valóban néven tudjuk nevezni. Ezen belül természetesen külön kell szólni a szükségletek fejlődésének problémájáról is. Nemcsak a művelődés, mint folyamat rendelkezik objektivitással és immánens belső fejlődési logikával, hanem a szükségletek is.

Az előzőekből már logikusan következik, hogy a művelődési folyamat objektív meghatározottsággal bír, ha ennek a folyamatnak az alapvető oka elsődlegesen a társadalmi valóság anyagi folyamataiban van, akkor az itt működő és ható szükségletek is kell, hogy magukon viseljék ezeket az ismertető jegyeket. Éppen ezért a művelődési szükségletekről is azt kell elsődlegesen lerögzítenünk, hogy azok objektívek, mert a társadalmi körülmények határozzák meg elsődlegesen. Ez az objek-

tivítás azt jelenti, hogy csak az válhat és az is válik szükségletté, aminek a feltételei megvannak. Egyszerű példával ezt úgy lehetne szemléltetni, hogy a mozibajárás vagy a könyv-olvasás igénye, tehát ez a szükséglet csak akkor jelenhetett meg, amikor ezt a szükségletet már ki is tudták elégíteni. Ilyen igénye a 200 évvel ezelőtt élt embernek nem lehetett.

Ez a meghatározottság természetesen azt is jelenti, hogy a művelődési szükségletek mindenekelőtt társadalmiként jelennek meg, az egyén elsődlegesen így érzékeli, és csak ezek után válik az egyén számára úgy egyéni szükségletté, hogy a szubjektum ezeket a társadalmi szükségleteket önmagára vonatkoztatja. Itt természetesen nem azt kell gondolni, hogy ezek a folyamatok külön-külön egymás után, egymástól elkülönítve és minden esetben az egyén számára tudatosodva jelennek meg. Erről szó sincs, A szükséglet, így a művelődés szüksége is végül is mindig a szubjektum szüksége, csupán arról van szó, hogy ezek nem külön-külön egyéni szükségletek, hanem a sok ember szükségletében mindig kifejeződik a társadalmi szükséglet, a kielégülésbe pedig mint tendencia jelenik meg. A társadalom fejlődése során válik például szükségessé, hogy az ember megismerjen valamilyen meghatározott tárgyat, mozgást, viszonyt stb. Ez a szükségesség akkor jelentkezik, amikor valami nagy jelentőségre tesz szert az ember életében, amikor a további haladás enélkül a megismerés nélkül lehetetlen. Évszázadokkal ezelőtt ez a szükségletkielégítés a tapasztalaton keresztül volt csak lehetséges. Most a megismerés alapvető formája a tudomány. Napjainkban már erre vagy arra a tárgyra vagy viszonyra vonatkozó ismeretek egy-egy tudományba vagy annak egy ágába vannak összefoglalva. Ezért a megismerés igénye most nem a tapasztalathoz fordul elsősorban, hanem a tudományhoz, és így vezet a tudás fejlődése a törvényszerűségek megismeréséhez. Ez a folyamat maga is törvényszerű.

Még egy másik megjegyzés is ide kívánczik, mégpedig az, hogy a szükségletek mindig egymást át- és átszöve jelennek meg, sohasem külön-külön. A konkrét művelődési szükséglet sem jelenik meg tisztán csak, mint művelődési szükséglet, hanem

az mindig összefonódik más szükségletekkel is. Az egyén, amikor szükségleteit megfogalmazza, vagyis tudatosítja önmagával, akkor sem tekinthet el ettől a kölcsönös viszonytól. Többek között például az is műveltségi szint, hogy az ember mennyire képes a szükségleteit komplexen felfogni és nem külön-külön azokat egymástól elválasztva.

A művelődési szükséglet objektív jellegének kihangsúlyozása mellett természetesen szólni kell a szubjektív mozzanatokról is. Abból, hogy maga a szükséglet objektív társadalmi meghatározottsággal bír, még nem következik, hogy az egyén ezt így is ismeri meg. A szükségletek így vagy úgy mindig tudatosodnak és az egyén tetteivel eléggülnek ki. Ennek mértéke és mélysége különböző lehet. A tudatosodással kapcsolatban ilyen kérdések tehetők fel:

- milyen szükséglet és milyen összefüggésben tudatosodik;
- mennyire tudatosodik a szükséglet megvalósításának módja;
- mennyire válik tudatossá az idő, az eszköz és az ut koordinátáinak megválasztása;
- végül mennyire válik az így felismert cselekvési lehetőség kihasználása a tudatosság és szabadság kifejezőjévé.

Szintén szubjektív mozzanathoz tartozik, hogy a művelődési szükségletek felismerése, elfogadása vagy el nem fogadása mindig egy, a szubjektum fejében már meglévő értékrend szerint történik. Ebben az értékrendben, ami szerint a szubjektum rangsorol, a következők játszanak fontos szerepet:

- a tudás, vagyis a szükséglet érzékelésének köznapi vagy tudományos megítélése;
- az ideológiai alapállás, ezen belül is az ideológiai értékrend, a meggyőződöttség és hit;
- a szokások és hagyományok, amelyek a szükségletekhez történelmileg kötődnek;

- az előítéletek, amelyek elsősorban a nemismerésből vagy a félreismerésből adódnak;
- az izlés, ami két irányba is megjelenik, úgy hogy nekem tetszik, és másnak tetszik;
- és végül a moralitás, hogy a szükségleteket, illetve a kielégítésükre választott utat és módot mennyire tartjuk erkölcsösnek.

Az emberek tehát nemcsak anyagi eszközöket /munkaeszközöket/ használnak a szükségletek kielégítése során, hanem szellemi eszközöket is /tudást, akaratot, emociót stb./. Ahhoz, hogy a szükséglet a jelentkezéstől eljusson a kielégülésig, az út bonyolult. Kell a felismerés, meg kell érni az elhatározásnak, ki kell választani a cselekvés módját stb., vagyis olyan eszközöket kell közben használni, amivel ezek a szükséges mozzanatok végbemehetnek. Kell egy bizonyos eszme, az abban való jártasság és hit, kell az erkölcsi erő és kell az érzelem megtermékenyítő hatása.

Ezek mint értékrend szintén nem külön-külön válnak soha mérlegelés tárgyává, hanem mint az emberek meghatározottsága, komplexen jelenik meg az ember szükségleteihez való viszonyában.

Végül arról is szólni kell, hogy az objektív meghatározottsággal bíró művelődési szükségleteket olyan tényező is befolyásolja szubjektív oldalról, amit ha egyénről van szó, pszichikus strukturának, ha társadalomról van szó, szociálpszichológiai tényezőnek nevezünk. Ezek közül a következő főbb dolgokat kell kiemelni. Mindenekelőtt az ember fizikai és szellemi képességeinek állapotát, azok fejlettségi szintjét és egyáltalán azt, hogy az ember mennyire hajlandó ezekben az összefüggésekben erőfeszítésekre. Ezzel függ össze, hogy a művelődési szükségletek felismerésében és a megvalósítás folyamatában is nagyon fontos szerepe van az akaraterőnek, vagy úgy is mondhatnánk erkölcsi erőnek. Ez még akkor is igaz, ha a felismerés a legnagyobb tudományos pontossággal történik.

Végül számolni kell azzal is, hogy a művelődési szükséglet felismerésében és megvalósításában a más szükségletek egy sajátos csoportja is szerepet játszik. Ez az önérvényesítő szükséglet. Például: igen lényeges, hogy egy jelentkező művelődési szükséglet és annak kielégítése hogyan épülhet bele az egyénnek önmagáról formált véleményébe. Pl. minden ember törekszik arra, hogy önmaga számára legjobban megfelelő belső állapotot hozzon létre, és a szükségleteket is aláveti ilyen mérlegelésnek. Konkrétan, ha valaki nem tudja elviselni, hogy fölötte uralkodjanak, akkor bármilyen szükségletéről is legyen szó, annak megvalósítását mindig aláveti ilyen megítélésnek. Vagy egy másik példa: valaki számára fontos, hogy a munkahely valamilyen státusz-szimbólumot is jelentsen, akkor a szükségleteket eleve úgy szelektálja, hogy mi felel meg e szimbólum erősítésének.

Végülis tehát arról van szó, hogy a szubjektum nem tud kibujni saját bőréből, és a társadalmilag jelentkező szükségleteket így szubjektivizálja, hogy aztán a gyakorlati megvalósítás során ismét objektívvá tegye azokat.

Ha a művelődésszükségletet, annak megjelenését vizsgáljuk, akkor nagyon fontos kiindulási alap, hogy a műveltség fogalmából induljunk ki, amire ez a szükséglet vonatkozik.

A műveltséget úgy fogtuk fel, mint az ember gyakorlati tetteinek egy sajátos, de szükséges eszközét és mint a gyakorlat sajátos eredményét. Innen közelítve a művelődésszükségletet azt kell mondani, hogy az elsősorban úgy jelenik meg, mint mindenféle szükséglet kielégüléséhez szükséges szükséglet. A szükségleteket ugyanis többféle módon osztályozhatjuk. Legáltalánosabb miszerint a szükségleteket természeti és társadalmi szükségletekre bontják fel. De dr. Walter Langer alapján ismert az a felbontás is, amiszert van fizikai, szociális és önérvényesítő szükséglet. Az viszont általánosan elfogadott, hogy bármilyen szükségletéről is legyen szó, a kielégítése tevékenységgel történik. A tevékenység - gyakorlati tett - viszont mindig kifejez valamilyen műveltséget;

illetve a tevékenységhez mindig szükség van egy adott tudásra, képességre, készségre stb. Ezért a művelődési szükséglet más szükséglet kielégüléséhez kapcsolódó szükségletként is felfogható.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a művelődésszükséglet "tisztán" nem jelentkezik, pontosabban úgy, hogy közvetlenül nem kötődik más szükségletekhez. Vegyük alapul azt, hogy az ember gyakorlati tetteinek iránya a természetre, a társadalomra és végül önmagára irányul. Az ember azzal válik egyre inkább emberré, hogy tevékenységét minden irányba egyre tudatosabbá, egyre szabadabbá teszi, és ez vonatkozik az önváltoztatásra is. Legáltalánosabban az emberrel kapcsolatban beszélünk fizikai, szellemi és érzelmi képességekről. Ebből kettő, a szellemi és érzelmi képesség változtatása közvetlen művelődési szükségletekkel jár, és kielégülése is a művelődés közvetlen módján keresztül valósul meg.

Vegyük csak sorra az öntudat olyan összetevőit, mint az önismeret, önértékelés, önszabályozás stb.; ezek mind olyan dolgok, amelyek megkövetelik az ember önelemzését, önkontrollját stb. Ez olyan cselekvő aktív és tudatos viszony, amelyben minden követelmény kapcsán az ember önmagával kerül szembe, önmaga tudatos formálása és nevelése válik szükségletté és egyben feladattá is. Most, amikor a szocialista személyiség formálása mindinkább a társadalmi haladás központi feladatává válik, akkor az ehhez kapcsolódó műveltségszükségletek is központi helyre kerülnek.

Ettől az összefüggéstől azonban sokkal fontosabb kihangsúlyozni azt a viszonyt, ami az általános társadalmi haladás és a megismerés között van. A társadalmi fejlettség alacsonyabb fokán az ember megelégszik az érzéki megismeréssel, pontosabban azzal, amit tevékenység közben a közvetlen gyakorlati tettekhez ismernie szükséges. A fejlettség magasabb fokán - már a mi társadalmunkban is - az igény már nem egyszerűen az érzéki megismerés szintjén fogalmazódik meg, hanem a valóság olyan megismerését tételezi fel, amiben a hangsúly az összefüggések-

re, a sajátosságokra, a lényegi dolgokra, a törvényszerűségekre kerül. Ezek már érzékszerveinkkel közvetlenül nem érzékelhetők, mivel ezek az objektív valóság lényegi tulajdonságai, összefüggései. A megismerésnek ezt a magasabb fokát a tevékenység - ember-eszköz-tárgy kapcsolata -, a tevékenység célja, a gyakorlat szükségletei váltják ki. Ezeknek a szükségleteknek a kielégítése mégsem kapcsolódik közvetlenül egy valamilyen konkrét tevékenységhez, hanem az ember általános képességeinek olyan formálását eredményezi, amit csak a megismerés, mint önálló tevékenység hozhat létre. Az ember ilyen képességei csak a tevékenység társadalmi rendszerében realizálódnak teljesen.

A társadalmi összefüggésekben élő emberek számára végül is a dolgok "csupán" szükségleteik kielégítésére szolgálnak. Ebben az összefüggésben a tudás, az izlés a maga nemében egyszer szükséglet, máskor a szükségletek kielégítésének eszköze, vagyis olyan dolgok, amelyek kielégítik az embert.

A szükséglet létrejöttének és a megvalósult szükségletnek egy sajátos viszony felel meg, ami érvényes a művelődési szükségletre is. A kielégült szükséglet mindig újabb impulzus a magasabb szintű szükséglet létrejöttének. Vagyis, ha egy szükséglet kielégül, újabb szükséglet csak akkor jelenhet meg. Az újabb szükséglet már a megvalósult szükséglet alapján formálódik, vagyis valami plusszal rendelkezik az előző szükséglethez képest. Például: ha valaki politizál - tehát politikai tevékenységet végez -, miközben ezt teszi, egy szükségletet elégít ki, a politizálás szükségletét. A tevékenység újabb szükségletet szül, ami újabb tevékenységhez vezet. Vagy egy más példával, ha a megismerés tudományos alapon történik, akkor a kielégített tudományos szükséglet - mivel a tudomány minden esetben egyszerre válasz és kérdés is - újabb megismerési szükségletet szül. Ez tehát azt jelenti, hogy a szükségletek csak akkor fejlődnek, ha az adott, meglévő szükségletek kielégülnek.

Itt feltétlenül ki kell emelni egy olyan összefüggést, ami már megszerzett műveltség és az új műveltségi szükségletek között van. Arról már szóltunk, hogy az elemi szükségletek kielégülése maga is közvetít művelődési szükségletet, de például a tudományos megismerés szükséglete csak akkor jelenhet meg elemi erővel, amikor a primer szükségletek kielégülése már nem okoz problémát. Ennek az összefüggésnek van azonban egy olyan oldala is, hogy minél műveltebb valaki, annál gyorsabban és mélyebben ismeri fel a magasabb rendű társadalmi szükségleteket és nemcsak felismeri, hanem amikor azt szubjektivizálja, akkor mind nagyobb mértékben marad meg a szükséglet társadalmi - objektív - meghatározottsága. Ennek a viszonyoknak természetesen van egy másik oldala is. Ez azzal függ össze, hogy a művelődési szükségletek milyen gyorsan és milyen sokoldaluan elégülnek ki. Minél gyorsabban és sokoldalúbban elégülnek ki a szükségletek, annál gyorsabb, gazdagabb és tökéletesebb a gyakorlati tevékenység minden formája. Ez az alapja az újabb művelődési szükségleteknek is, vagyis nemcsak a szükséglet kielégülése, hanem annak időtényezője és sokoldalúsága is kiinduló pontja az újabb szükségleteknek.

Ebben az összefüggésben különösen fontos most kiemelni az időtényezőt. Mint ismeretes, minden szükséglet három fázison megy keresztül a jelentkezéstől a kielégülésig. Ez a folyamat az idő szempontjából lehet különböző, de a szükségletek fejlődése szempontjából az a jó, ha ez a három fázis a lehető legrövidebb időn belül végbemegy. Az első fázis a jelentkező szükséglet. Valami hiányzik, valami hiányosság jelentkezik, amit az ember érzékel. Pl. valaki nem érti a gép működési elvét, pedig azon dolgozik; van véleménye a társadalompolitikáról, de nem tudja megfogalmazni; olvasott valamit mint hirt az újságban, de nem értette meg; találkozott valamivel az emberi kapcsolatokban, de nem tudja, jó az vagy rossz stb. Az érzékelés lehet világos, tehát teljesen felismert és lehet homályos, ösztönös megérzés. Minél műveltebb az ember, minél magasabb az intelligencia foka, annál gyorsabban és annál világosabban ismeri fel a jelentkező szükségletet.

A második fázis a kielégítés fázisa, amiben végbe kell, hogy menjen a szükséglet kielégítésének mint folyamatnak a tudatosodása, a közvetítő feltételek és viszonyrendszerek kiválasztása, a cselekvési mód időtényezőjének és eszközeinek meghatározása. És ezzel együtt magának a kielégülés folyamatának is meg kell történni. A harmadik fázis a kielégült szükséglet - ami egyben már egy új szükséglet feltétele is - és ennek a kielégült szükségletnek az értékelése, megítélése. Jelen pillanatban e három fázis közül bennünket leginkább a középső izgat, hisz ez az a folyamat, ahol leginkább szükség van a tudatosságra, az időtényező csökkentésére stb.

A probléma megértéséhez feltétlenül szükséges a művelődési szükségletek legáltalánosabb viszonyrendszerét felvázolni. Arról már volt szó, hogy az ember szükségletei kielégítéséért termel, politizál, teremti kultúrát stb. Ebből az is következik, hogy a szükségletek - bármelyik szükségletről is van szó - kielégítésének alapvető módja a tevékenység. Minden más ettől függ. Ettől függ az anyagi és szellemi értékek elosztása, ez határozza meg az emberi kapcsolatok tartalmának lényegét, ide vezethető vissza a művelődési szükségletek kielégítésének módja. Sőt, nemcsak módja, hanem azok formálása is. Ha áttételesen is, de a személyiség fejlődése is elsődlegesen ezáltal határozható meg. Vagyis ez azt jelenti, hogy bármilyen szükségletről is szóljunk, ezt nem tehetjük anélkül, hogy ne vizsgálnánk meg a szükségletek kielégítésének módját, a tevékenységet és ezen belül is elsősorban a termelést.

A szükségletek kielégülésük során fejlődnek. Az utóbbi időben egyre inkább megfigyelhetjük, hogy az elemi szükségletek mellé egyre inkább felzárkóznak a "felsőbbrendű" vagy "magasabb" szükségletek. Ezek közül az időszerűvé váló magasabb szükségletek közül most ki kell emelni a következőket: A tudatos tevékenység szükséglete; az ember képességeinek, az emberi tudatos fejlesztésének és használatának szükséglete; az alkotómunka szükséglete, amely elsősorban a termelés szférájába jelentkezik; az ember olyan szükséglete, hogy a társadalmi folyamatok irányításának valóságos résztvevője kíván lenni stb.

Szólni kell külön az emberi viszonyok és kapcsolatok eszmék alapján történő javításának társadalmi szükségletéről. Ha ezeket a szükségleteket valami gyűjtőfogalom alá vonjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy a tudatosabb és szabadabb élet szükségletei vagy másként szólva a szocialista életmód szükségletei.

Végül a művelődési szükségletek viszonyrendszerének jellemzése során szólni kell arról is, hogy az ilyen szükségletek fejlődése során végbemegy a mennyiségi szükségletekről a minőségi szükségletekre való fokozott áttérés. Amíg a szocializmust megelőző társadalomban, sőt a szocializmus építésének eddigi periódusában is az anyagi és kulturális szükségletek mennyiségi kielégítése volt első helyen, melléjük egyenrangú szükségletként most megjelennek a szellemi szükségletek, az erkölcsi szükségletek, az esztétikai szükségletek stb. Ebben az a fejlődés-törvényszerűség fejeződik ki, hogy a szocializmus építésének idején az anyagi gazdagság fokozatosan alárendelődik az ember fejlődése gazdagságának.

III.

A FEJLETT SZOCIALIZMUS MŰVELTSÉGSZÜKSÉGLETEI

A szocialista társadalom szükségleteinek szociológiai kutatása megmutatja, hogy itt egy bonyolult szükségletrendszer-ről van szó, amelybe nem csupán az anyagi ellátottság szintje és minősége tartozik /bér, lakás, élelem, szabadság, munkaidő hossza, munkakörülmények stb./, hanem egy magasabb osztályú anyagi és gazdasági szükséglet is, amely érinti a gazdasági viszonyokat, a tevékenység és termékcseréket, az elosztás és a fogyasztás konkrét-történelmi formáit. Ide tartoznak a dolgozók szükségletei egy meghatározott tulajdonviszony-típusban - össznépi -, azok megerősítésében és fejlesztésében, a szükségletek fejlődése a munkában és a munkának elsődleges szükségletté való fejlesztésében, a meghatározott tartalom és jel-

legű munka iránti szükségletken, meghatározott fizikai és szellemi műveletek közötti viszony elérésében, a munka intellektualizáltság-fokában, annak alkotó jellegében, a korszerűsítés lehetőségében, a szellemi fejlődés meghatározott típusában és végül az olyan elosztású szükségletformákban, amelyekben maximálisan biztosítani lehet adott körülményeken belül az egyenlőséget és az igazságosságot /a munkaráfordítások figyelembevételével/ az anyagi és szellemi javak szétosztása terén.

Végül kialakul és fejlődik az ember társadalmi szükségleteinek egy olyan nagy csoportja, amely a meghatározott életmódban nyilvánul meg, illetve a társadalmi kapcsolatok egy meghatározott formájában tárul fel. Ez érinti a különböző származási és társadalmi osztálykorlátok lebontását az egyes ember társadalmi fejlődése érdekében, valamint az ember politikai jogainak és azok realizálását a lelkiismereti szabadság megvédése érdekében, beleszámítva a társadalmi ügyek politikai irányításában való részvételt, a döntés és az ellenőrzés jogát. A szocialista személyiség növekvő szükségleteinek egyszerű felsorolása nem volna teljes, ha ehhez nem tennénk hozzá az ember szellemi szükségleteinek egész csoportját - oktatás, képzés, erkölcsi, politikai, esztétikai és általános kulturális fejlődés stb. A fejlett szocialista társadalom emberének szükségletei gazdagodnak, és ebben kifejeződik az embert mozgató erők forradalma, a valódi forradalom, amely felöleli a lakosság mind szélesebb rétegeit és eljut minden egyes emberig.

A fejlett szocializmus ismérveinek kutatása, illetve meghatározása alapvetően két síkon történhet: a társadalom mint egész és az egyén vagy csoport síkján. Ha az egyént választjuk, akkor olyan tényezőket kell vizsgálni, mint a tevékenység formái, azok színvonala, a szükségletek és azok struktúrája, az egyén társadalmi aktivitása stb. Azt kell keresni, hogy hogyan érvényesülnek a társadalom szükségletei, hogy benne hogyan jelentkezik az egyén tevékenysége "az egész társadalom javára... és nem csak a társadalom tagjai szükségletei kielégítése, hanem a társadalom valamennyi tagja teljes jólétének

és mindenirányu szabad fejlődésének biztosítása céljából".
/Lenin: megjegyzések Plehanov második programtervezetéhez.
ÖM. 6. kötet Budapest, 1964. 214. oldal./

A feladatokat három nagy csoportra lehet osztani; az első: megfelelő anyagi, technikai bázist kell létrehozni. A második: tökéletesíteni kell a szocialista viszonyokat. És a harmadik, hogy szocialista eszméiségű embereket kell nevelni. Ezek a feladatok természetesen tovább bonthatók, részletezhetőek, de a feladatok három nagy családját jelentik. Általában elmondható, hogy a szocializmus nem abból a szükségletből ered, hogy egyszerűen életet kell az emberek számára biztosítani, hanem az, hogy biztosítani kell az ember minden oldalu fejlődését. A cél tehát nem egyszerűen az élet biztosítása, hanem abból, hogy biztosítani kell az ember minden oldalu fejlődését. A cél tehát nem egyszerűen az élet biztosítása, hanem az ember fejlesztése. Ezt ugyanis megfogalmazhatnánk, hogy a cél nem csupán a társadalom szükségletének kielégítése, hanem ezen túlmenően olyan kielégítése, amelynek eredményeként az ember válik egyre inkább emberebb emberré.

Most napjainkban, amikor az ember anyagoseréje a természettel soha nem látott ütemet produkál, egyre inkább fontossá válik az a felismerés, hogy az anyag és szellem, a lélek és test, az ember és természet egységet alkotnak, hogy a közöttük lévő ellentét csupán mesterséges termék a történelemnek. Ez a felismerés kell, hogy rányomja bélyegét a kultúra, a műveltség emeléséért folyó küzdelemre is.

A fejlett szocializmus építésével előtérbe kerülnek olyan problémák is, hogy hogyan lehet a társadalom szükségleteit - a társadalmilag szükséges cselekvést - az egyén számára is szükségletté tenni. Jelentkezik annak a problémája, hogy milyen értékrendszer - mint szűrő - az, ami a kívánt eredményre vezet. Itt természetesen nem egyszerűen arról van szó, hogy ezt teoretikusan meghatározzuk, hanem arról is, hogy miként lehet a kívánt értékrendszert az egyén, az egyes ember normájává tenni, miként lehet meggyőződéssé tenni, magatartást meghatározóvá tenni.

A fejlett szocializmus építésének periódusában már mindjobban érezteti hatását a művelődésnek olyan szükséglete, amely érinti a társadalmi élet minden aspektusát. Az így fel-fogott művelődési feladaton belül is kiemelkedően fontos a szellemi felkészültség fokozása és az ehhez kapcsolódó szellemi szükségletek tudatosítása.

Amikor most művelődési szükségleteiről beszélünk, akkor elsődlegesen azt kell megvizsgálni, hogy a fejlett szocializmus építése milyen alapvető feladatokat állít az emberek elé. A művelődési szükségletek vizsgálatánál is abból kell kiindulni, hogy az ember szocializmust építő gyakorlati tevékenysége eredményeként nemcsak az objektív feltételek változnak meg, a faluból város lesz, a vadonból kulturált vidék, vagyis nemcsak az élet tárgyi feltételei lesznek jobbak, hanem megváltozik az ember is, mint termelő, mint közéleti stb., hiszen az emberek a termelés útján átalakítják magukat, új erőket, új képzeteket alkotnak, új érintkezési módot, új szükségleteket, új fogalmakat teremtenek stb.

Az már közismert, hogy a nép általános színvonalának növekedése szoros kapcsolatban van a technikai haladással, a dolgozók szellemi továbbképzésével, az igazgatás és a vezetés módszereinek tökéletesedésével. Az sem vitás, hogy a műveltség függ a közoktatásügy és a felvilágosítás méreteitől és mélységétől, az irodalom és a művészetek felvirágzásától, a tudományos gondolat felemelkedésétől és attól, hogy az egyénnek milyen mértékben van lehetősége a társadalom szellemi fejlődésének gyümölcseit alkalmazni és felhasználni. Végül arról is volt szó, hogy a nép művelődésszükséglete kapcsolatos a tulajdonviszonyokkal és ezen belül az emberek munkához való viszonyával, mint elsőrendű életszükséglettel és szükségességgel, ami őt az alkotásra készíti.

A szocialista műveltség ebben az összefüggésben az emberi személyiség természetes megnyilvánulása, lehetőségeinek, társadalmi jelentőségének feltárása. Éppen ezért a szocializmus törvényszerűsége az, hogy lehetőséget biztosít minden

ember számára a művelődési szükségletek kielégítésére, hanem - ami a fő - lehetőséget teremt és ki is váltja, hogy tudatosan vegyen részt az alkotó formálásban, új szükségletek létrehozásában is, valamint azok terjesztésében. Gondolkodóvá és alkotóvá alakítani az embert - ez a szocialista műveltség fejlesztésének útja.

A probléma tárgyalását érdemes az életmód-szükségletek hierarchiája szempontjából is megvizsgálni. Előljáróban le kell rögzítenünk, hogy mi az életmódot úgy fogjuk fel elsődlegesen, mint az élettevékenységek módját.

A szocializmus építésének első periódusát szükségszerűen az határozta meg, hogy benne az ember elemi szükségleteinek kielégítése fogalmazódott meg, amit leegyszerűsítve életszínvonal-politikának nevezhetünk. Ebben az időszakban az emberi lét gazdasági összefüggései, anyagi szükségletei kielégítése volt előtérben. Nem véletlen, hogy olyan problémák megoldása volt napirenden, mint az anyagi javak mennyisége, szerkezeti megváltoztatása, lakáskörülmények, szolgáltatás stb. Még a művelődésben is a művelődési lehetőségek, a képzettség, a továbbképzés és hasonló feladatok álltak előtérben. Azzal, hogy a társadalom ezeknek az elemi szükségleteknek a kielégítését lényegében megoldotta, kerülhetett napirendre az életmód problémája, ami túl az elemi szükségletek kielégítésén elsősorban a felsőbbrendű szükségletekkel kapcsolatos.

Ha az elemi szükségleteket fel kívánjuk sorolni, akkor a következőket kell a teljesség igénye nélkül leírni: foglalkoztatás, jövedelem, lakás, élelmezés, egészségvédelem, képzettség, munka és szabadidő, családi körülmények stb. Ha a felsőbbrendű szükségleteket ugyanúgy sorba szedjük, akkor azt a következőképp tehetjük: munkához való viszony, szakmai aktivitás, politikai aktivitás, tudományos megismerés szükséglete, ennek felhasználási szükséglete, kulturális tevékenység szükséglete, a valóság reális értékelésének szükséglete, a saját és a társadalom életére gyakorolt hatás értékelésének szükséglete, a jó értelemben vett személyes presztízs szükség-

séglete, a boldogság érzésének szükséglete stb. Most ezeknek kell rendszerré formálódniuk és kifejezésre jutniuk a törekvésekben, a választásban, az aktivitásban.

Éppen ezért a szükségletek alakulásának a fejlett szocializmusra jellemző meghatározói is vannak. Ezek a következők:

1./ A szocializmusnak teljes harmóniát kell biztosítania az anyagi és szellemi szükségletek között, amit mi egyszerűen úgy szoktunk kifejezni, hogy nemcsak jólétet kell teremteni, hanem értelmes létet is. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a szükségletek fejlődésében és egymáshoz való viszonyában valami örök mozdulatlan százalékos megosztottság volna.

Az anyagi és szellemi szükségletek harmóniáját is dinamizmus jellemzi, amely dinamizmusnak tendenciaként meghatározója, hogy a harmóniát a szellemi szükségletek növekedése biztosítja.

2./ A szocializmusban biztosítani kell a szükségletek mennyiségi és minőségi oldalának egységét. Ez az egység dinamikus. Ez azt jelenti, hogy a mennyiség és minőség mint követelmény állandó változáson megy át, vagyis amikor kimondjuk, hogy nem lehet őket szétszakítani és szembeállítani, ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy nem lehet őket változatatlannak tekinteni.

3./ A szocializmus nem jelenti, hogy benne a szükségletek az uniformizálás felé haladnak, vagyis nem egyenlítődnek ki, nem az egyenlősi irányába fejlődnek. Ugy kell felfogunk a szükségleteket, hogy azok szintjüket tekintve lehetnek azonosak, de tartalmuk különböző lehet. Ez adódik abból, hogy az embereknek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük különböző /például: a termelésben, mint legfontosabb szükséglet-kielégítésben az emberek különböző helyet foglalnak el, és különböző feladatokat oldanak meg/ és minden ember más-más képességekkel, adottságokkal, vagyis szubjektív meghatározottságokkal rendelkezik. Ha

számukra a társadalom azonos szükségleteket közvetít is, azok szubjektívizálása az előzőek miatt eltérő lesz.

- 4./ És végül szólni kell arról, hogy a szocializmus építésének előrehaladásával egyre inkább megfordul a szükségleteket meghatározó egyik nagyon fontos viszony.

Eddig a termelőerők fejlődése határozta meg az ember fejlődését. Most egyre inkább az ember minden oldalu fejlődése határozza meg a termelőerők fejlődését. Ez a változás egyben szükséglet is, társadalmi szükséglet, ami úgy válik valósággá, ha ehhez a szubjektumok hozzáteszik saját erőiket, énjüket.

IV.

NÉHÁNY AKTUÁLIS PROBLÉMA

- 1./ A tudomány, technika és művészet - mindhárom a megismerésre, az alkotásra szomjazó ember tevékenységének eredménye; az első főleg az ismeretlen kutató gondolkodás, a ráció terméke, a második a szüntelen hódítani és alkotni akaró igénye, a harmadik inkább az érzelmeké. Együttesen az egységes emberi szellem alkotásai, és a szellemi életben is egymást feltételezve léteznek, s inkább csak módszertani szükségszerűsükből bonthatók szét összetevő elemeikre.

Korunk átlagembere egyre inkább felfogja tudatában a világot, megismeri a természet- és társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, tervezni kezdi jövőjét stb., használja a villanykapcsolót, a telefont, a rádiót, a hűtőszekrényt, a magnót, a repülőgépet, és élvezi a művészetek alkotásait, amelyek őt ábrázolják érzelmeivel, gondolataival a sokszínű életben, keresi és teremti a szépet és jót stb.

A materialista felfogás abból indul ki, hogy a műveltséget meghatározó tényezőket a maguk sokoldalúságában kell vizsgálni. A szubjektív kulturát - az egyén műveltségét

is - meghatározó tényezők közül mégis kettő az alapvető. A szubjektív kultúrát meghatározza az objektív kultúra - a kultúra társadalmi oldala, összessége - mint lehetőség, vagyis a keretet adja, ami az egyén számára is készen áll, amiből elsajátíthat valamennyit.

A második meghatározó és társadalmi szükséglet - ami az ember gyakorlati tevékenysége által határozódik meg -, ami a szubjektívizálásban a választás szerepét tölti be, vagyis szabályozza, hogy mire van szüksége az objektív kultúrából az egyénnek. Minden kor és benne az egyén műveltségi szükségletét csak e két feltétel alapján fogalmazhatjuk meg. Változik az objektív kultúra és változik vele együtt az egyén művelődésének lehetősége is. Változik a társadalom előtt álló feladat, változik a szükséglet, és vele változnia kell a választás kritériumának is. Ez tehát azt jelenti, hogy a művelődésszükségletek alakulása egy dinamikus folyamat, amely elsődlegesen és szervesen kapcsolódik a társadalom változó anyagi életéhez, mint okhoz, és a kielégülés függ a rendelkezésre álló kulturális értékektől.

A művelődési szükségletekhez való viszonyban napjainkban alapvetően kétféle torzulást lehet megfigyelni. Az egyik a konzervativizmus, a másik az anarchizmus. A konzervativista viszony jellemzője, hogy tudomásul veszi a történelmi dolgokat, a kultúra felhalmozott értékeit, elfogadja ezek hatását, mint tényt az emberre, de nem fogadja el az ember és mindennapi tetteinek hatását ezekre a kész dolgokra. Az ilyen elképzelésekben túlzott szerephez jut a hagyomány, a múlthoz való egyoldalú ragaszkodás. A másik torzulás - az anarchikus - úgy jelentkezik, hogy benne nem kap helyet a történelmi dolgok hatása, hanem kizárólagossá válik az embernek, mint szubjektumnak a történelmi valóságtól elrugaszkodott elképzelése. Ebben az elképzelésben minden rossz, ami régi, a hagyományok szerepének teljes figyelmen kívül hagyása jellemzi az ilyen szemléletet. Tagadása ez annak az alapvető viszony-

nak, hogy új szükségletek csak úgy jönnek létre, ha a meglévő már kielégült. A kielégült szükséglet a szükséglet fejlődésében mindig a múltat jelenti. Az igazság az, hogy az ember akkor érti meg korát, ha elfogadja a meglévőt, mint alapot, amiből ki kell indulni, de az elfogadás egyben azt is jelenti, hogy nem egyszerűen tudomásul veszi, hanem formálja is azt, felhasználva a készet és hozzátéve az általa alkotott újat. Ez a megszüntetve való megőrzés.

- 2./ Marx kimutatta, hogy a tőkés társadalmi viszonyok megszüntetésével a kultúra nem lesz többé az embernek külsődleges, idegen, nem áll szemben a mindennapi munkájával, nem lesz többé olyan világ, amelyet az ember elől elzár a piac. Ennek útját abban jelölte meg, hogy a kapitalista termelési viszonyok felszámolása megszünteti azt a viszonyt is, amelyben minden érték termelője - így a kulturáé is -, a dolgozó ember saját tevékenységének eredményeihez is csak a piac közvetítésével juthat hozzá. A szocializmussal létrejönnek azok a termelési viszonyok, amelyek eredményeként a "kultúra vásárán" minden dolgozó egyaránt megjelenhet, mint eladó és mint vásárló.

Amennyiben nem vesszük figyelembe a szocialista társadalomban a szükségletek gazdagodásának folyamatait, úgy nem tudjuk megérteni ezt a változást sem. Ennek során kétfrontos harcot kell folytatni a kispolgárság ellen, a fogyasztói morállal és pszichológiával szemben, amikor a fogyasztást, mint célt jelölik meg, nem pedig mint az ember fejlődésének eszközét. Ennek során a fogyasztás egyre inkább torz és egyoldalú lesz, olyan paraméterekkel mérik, mint a mesterséges szükségletek, a luxuscikkek és az alkultúra fogyasztása stb. Másrészt elfogadhatatlan az ember ésszerűen fejlődő szükségleteinek kielégítésével szembeni nihilista viszony is, mivel a fejlődő szükségletek egyben a társadalmi haladás kifejezői is, sőt az ember valóban emberi erőinek fejlesztői és következetes gazdagítói, pl. a magasszintű szellemi művel-

ség magasszintvonaluan támaszt követelményeket az emberrel szemben. E követelmények közül az első az, hogy a szellemi értékek felfogásában ne legyen passzív, szemlélődő, hanem a szellemi értékek alkotó elsajátításáért aktívan harcoljon, és törekedjék felemelkedni a szellemi élet legtávolabbi magaslataira, vagyis párosuljon az erkölcsi erővel.

- 3./ A műveltség eddigi értelmezéséből következik, hogy a műveltségi szükségletek megfogalmazásában, a műveltségideál meghatározásában helyesen csak az anyagi feltételekkel összefüggő feladatokból indulhatunk ki. A művelődés és a műveltség szembesítése korunk és a szocialista építés követelményeivel élvezet bennünket a régi, de még ma is meglévő műveltségkonceptió bírálatahoz. A régi és az új következetes szembeállítását itt is elkerülhetetlen. A művelődést kiváltó okokat - szükségletet - nem lehet elsősorban a társadalmi tudat szféráiban keresni, hanem a társadalmi élet anyagi feltételeinél. Ha ezt nem tesszük, akkor nagyon könnyen az óhajok világával cseréljük fel a valóságot. Az óhajok - a teljesen szubjektív elképzelések - ma két végletben jelentkeznek: az egyik a mult-hoz való merev ragaszkodás; a másik a változás irányának spekulatív meghatározása.

A művelődés szükségleteinek és tartalmának a régi szükségletekből való levezetése felületes szemléletet takar, amelyben úgy tűnhet, hogy a társadalom műveltségének alakulásában bizonyos eszmék uralkodnak, azok szabályozzák a fejlődést ebben a szférában. Ez az oka annak, hogy sokszor jobban odafigyelnek egy-egy neves ember szubjektív véleményére, mint a társadalmi valóságot újjáalakító legfontosabb tényezőkre, pl. a termelésre. Pedig a valóságban nem jelszavak, kinyilatkoztatások, az "okos" cikkek irányítják az ember művelődési szükségleteinek alakulását, hanem elsősorban azok az anyagi feltételek, amelyek közt él. A gondolati tevékenység, a felvilágosítás természetesen szerepet játszik abban, hogy megmutas-

sa a megváltozott feltételeket, a cselekvés új körülményeit, a szükségletek kielégülésének útját, módját.

Pl. a tudomány, a technika és a művészet műveltségen belüli arányainak keresésében most egy régi szemlélet és elképzelés kerül szembe a kor szabta feltételekkel és hatásokkal. A változás, aminek részesei vagyunk, sokszor meglep, és ellenállásra késztet bennünket. Nehezen értjük és fogadjuk el az újat, még nem szoktunk hozzá. Pedig a régi és az új harca velejárója a történelemnek. Ebben az állandó küzdelemben van egy igen figyelemreméltó mozzanat. Amíg száz éve az új egy vagy két emberöltő mulásával váltotta fel a régit, vagy a század elején évtizedek teltek el, addig napjainkban mindennapi életünk velejárója lett. Ez érvényes a művelődési szükségletekre is.

Mérhetetlenül lerövidült egy-egy dolog vagy jelenség élettartama, hihetetlenül meggyorsult a fejlődés. A régi és az új harcában éppen ezért nem egyszerűen a régi vagy az elavult áll szemben az újjal, hanem a jó a jobbal is. Állandó vonása életünknek, hogy a jó kiszorítja a rosszat, a jót viszont a jobb. Ebben a folyamatban minden a szükségnél nagyobb ragaszkodás a hagyományokhoz, a múlthoz egyet jelent a fejlődés fékezésével.

- 4./ A műveltség-szükségletek értelmezésében fel kell hagyni az évszázadokon át beidegződött kulturérték-centrikus szemlélettel, amelyben a műveltség-szükséglet változása attól függ, hogy ad-e ehhez elég alapot az alkotó művészet, az irodalom, a tudomány stb. El kell vetni azt a szemléletet, amiben az irodalmi műveltség az irodalmi alkotásoktól, a tudományos ismeretekben való jártasság a tudományos kutatások eredményétől függ. Ha ez így volna, akkor el kellene fogadni azt az elvet - amit egyébként igen sokan vallanak -, hogy irodalom szül irodalmi szükségletet, a művészet magasabb művészi szükségletet stb. Csakhogy ez a fajta folytonosság-felfogás arra épül, mintha a felépítmény szülné az új felépítményt és nem az új alap.

Az igazság viszont az, hogy a felépítmény az új felépítmény kialakulása szempontjából nem más, mint passzív, tehetetlen örökség. Hogy ebből valami új szülessék, ahhoz szükséges a megtermékenyítés, amit viszont az alapnak kell elvégezni. Új termelési mód, új termelési viszonyok, ez az alap, aminek megtermékenyítése nyomán új felépítmény születhet.

A műveltség-szükséglet változásának alapja tehát nem a kulturális értékek változásában és növekvő mennyiségében keresendő, hanem abban, aminek következtében az is változik, a társadalom anyagi életének a változásában.

A műveltség-szükséglet változásának alapja tehát nem a kulturális értékek változásában és növekvő mennyiségében keresendő, hanem abban, aminek következtében az is változik, a társadalom anyagi életének változásában.

A műveltség-szükséglet tartalmának átalakulása tehát nem szubjektív óhajok következménye, hanem a kor és a társadalmi haladás függvénye. A műveltség belső arányainak megváltozása közös rendezőelv alapján megy végbe. A műveltség gyarapodása nem más, mint az ember önmegvalósításának magasabb fokra emelkedése. Éppen ezért a művelődés is mint folyamat, állandó dinamizmus, amely az ember egyik oldalát jelenti. Ebből az alapról ítélhető meg minden, ami a műveltség-szükséglet tartalmának változását érinti.

Ezért a műveltségi szükségletek tartalmi változásának elsődleges okát az egyes emberek, a társadalmi csoportok közvetlen élet- és munkakörülményeiben kell keresnünk. A közvetlen környezet, amelyben az ember élete és tevékenysége folyik, közvetíti számára azokat a követelményeket, amelyeket a társadalom iránta támaszt más emberek mellett a művelődés területén is. A társadalmi feltevések összességének - elsősorban a termelési viszonyoknak hatása számos közvetítő tényezőn keresztül, azokkal kölcsönhatásban alakítja az egyén kulturális érdeklődését, szükségleteit, válik művelődési aktivitásának forrá-

Ezek közül a tényezők közül az első helyen kell említeni a közvetlen munkakörülményeket, a termelés műszaki színvonalát.

- 5./ Nem kisebb probléma a szükségletek automatikus hatással való felruházása, vagyis az, hogy ha a szükséglet objektív, akkor az tőlünk, akaratunktól függetlenül is hat, arra nem kell nevelni, nem kell az embert arra késztetni, hogy ismerje fel és tegye magáévá. Különösen fontos a szükségletek nevelése akkor, amikor nem elemi szükségletekről van szó, hanem a magasabbrendűekről, mint a lelki vagy kulturális szükségletek.

Valamit itt külön is hangsúlyozni kell: az ismeretek és szellemi képességek elsajátításának két lényeges és fontos aspektusa van. Az első, hogy ez az igény fontos tényezője mind az anyagi, mind a szellemi értékek továbbfejlesztésének. Másodszor, ez az igény úgy is kell, hogy jelentkezzen, mint az emberiség által létrehozott kultúra emberi birtoklásának pszichológiai mechanizmusa.

A lelki, erkölcsi és intellektuális szükségletek olyan szükségletek, amelyeknek tartalmát eddig még semmilyen genetikusan kódolt nem tudták lejegyezni, vagyis öröklés útján nem jut hozzá az ember. Többek között ez is az oka, hogy ezekre a szükségletekre nevelni kell. Minden oktatási és nevelési tevékenység központi problémája kell, hogy legyen a szükségletek és érdekek nevelése.

- 6./ Külön kell szólni a művelődési szükségletek alakulása és kielégülése kapcsán néhány ellentmondásról. Az egyik ellentmondás abból adódik, hogy a társadalom objektív körülményei - szükségletei - és az egyes ember szükségletei között eltérések vannak, vagyis a társadalom objektív szükségletei és az egyes ember szükségletei között húzódik a társadalmi valóság, vagyis az, ami van. Végülis ez a társadalmi valóság tükröződik a tudatban, pontosabban a megvalósult szükséglet nem lesz sem a társadalmi szükséglet, sem az egyes ember szükséglete. Hogy a két szük-

séglet mennyiben áll szembe egymással, illetve mennyire esik egybe, ez attól függ, hogy az egyes ember mennyire képes a társadalmi szükségleteket felismerni, elfogadni és személyi szükségletté tenni.

További probléma ezzel kapcsolatban, hogy mindenki a valóság más-más területén él. Ez érvényes úgy is, hogy van egy társadalmi munkamegosztás, és érvényes úgy is, hogy a társadalom nem valami homogén feltételrendszer. Ezért, ami van az egyes ember vagy csoportok részére, más és más, sőt ezt a mást még más és más módon is értelmezhetik, magyarázhatják. Ez azzal jár, hogy a társadalom objektív szükséglete, mint társadalmi szükséglet megjelenik - de ez a megjelenés csak elméleti -, amit az emberek és csoportok aszerint, hogy a valóság milyen területén helyezkednek el érzékelik és értelmezik - aszerint, hogy szubjektív énjük mit tart saját szükségletüknek -, és a szükséglet kielégülése is különböző lesz, de végül is ez lesz a valóság. Nincs tehát lehetőség uniformizálásra, általánosításra akkor, ha a szükségletek fejlesztését gyorsítani akarjuk.

Egy következő ellentmondás - kapcsolódva az előzőhöz - ott jelentkezik, amikor azt a kérdést tesszük fel, hogy miként lehet a társadalmilag szükséges cselekvést - szükséglet-megvalósulást - minden egyes személy szükségletén alapuló cselekvéssé tenni. Megértetni, elfogadtatni, tevékenységet meghatározó normává tenni a társadalmi szükségletet már önmagában is nagy feladat. Nagy feladat, mert olyan problémákkal függ össze, hogy meg kell találni ennek eszmei, politikai, kulturális, nevelési rendszerét, időkoordinátáit és az optimális anyagi, valamint szubjektív feltételeit.

Minél inkább magasabbrendű szükségletről van szó, annál inkább ez a feladat úgy jelentkezik, mint a széles értelemben vett kulturális munka. Ezen belül is olyan kérdések várnak megoldásra, mint a szellemi profil kialakítá-

sa, az intellektuális szint magasra emelése, határozott politikai és ideológiai beállítottság kialakítása, a kommunista erkölcs normáinak meggyőződéssé tétele stb. Itt sem mennyiségi problémákról van szó, hanem minőségről, ezek szintjéről. Ez már közvetlenül kapcsolódik a művelődéshez, mint emberformáló tevékenységhez.

Harmadik nagyobb ellentmondás alapvetően a lét és tudat egymáshoz való viszonyából, a tudat viszonylagos önállóságából, abból a lehetőségből fakad, hogy a tudat elmaradhat a léttől. A társadalmi fejlődés során átalakul a tevékenység, a társadalmi viszonyok és a társadalmi tudat rendszere.

Ez kihat a személyiség tudatára is. Ugyanakkor az utóbbi fejlődésének megvannak a maga sajátosságai. A személyiség gondolkodásmódjának jellege és a megváltozás foka meghatározott a reális életmód változása által, de természetesen nem automatikusan. Az életmód és a társadalom gondolkodásmódja, illetve az egyes személyiség átalakulásának tempója és ritmusa nem esik egybe. Ezért keletkezhetnek és keletkeznek is ellentmondások, összeütközések a társadalmi feladatok megoldásai során. Ezek az ellentmondások különböző fajtájúak és típusúak, jelentős részük a társadalom és a személyiség normális fejlődési folyamatának visszatükrözése, a szocialista életmód és gondolkodásmód fejlődésének viszonylagos önállóságából fakadnak. A másik ellentmondás abból fakad, hogy az egyes emberekre még jellemző a szocializmustól idegen gondolkodásmód és életforma egy-egy csökevénye, így például a kispolgáriság, a magántulajdonosi pszichológia, a huliganizmus, a nyereszkesedés, az erkölcsi lazaság, a kispolgári anarchizmus, a bürokratizmus és a fennhéjázás, az elvtelenség és a szolgálattelküség, a közömbösség stb. Ezek befolyásolják a társadalmi szükségletek felismerését és értelmezését, ezért megoldásuk különböző típusu, és társadalmi tartalmuk is eltérő. Ez olyan ellentmondás, amely a történelmi múltból táplálkozik.

Az ellentmondások sorában végül szólni kell arról is, hogy a valóságos tettek és azok rangsorolása csak ritkán azonos a szükségletek objektív mivoltával. Az eltérés az egyének és csoportok értékhierarchiájából, azok különbözőségéből adódik. Csak tovább bonyolítja a megértést, hogy a valóságban megjelenő dolgok - energia, pénz, idő, társadalmi becsület stb. - csak közvetve és eltérésekkel a mutatói a szükségletek objektivitásának és azok rangsorolásának. Ez azt jelenti, hogy hacsak a szükséglet megvalósulását és megvalósultságának fázisát vizsgáljuk, és vizsgálódásunk nem tér ki a szükségletek létrejöttére, akkor a kapott eredmény bár igaz lesz - abban az értelemben, hogy a valóságban megvalósult szükségletet mutatja -, de nem ad választ arra, hogy a társadalom hol tart a társadalmi szükségletek felismerésében és megvalósításában.

B e f e j z é s

A műveltséget, az egyén kulturáját, az ember képességeinek a történelmileg kialakult állapotát stb., mindezek fejlődését csakis az alkotó, a természetet, társadalmat és az embert átalakító tevékenység folyamatában lehet szemlélni. A kapitalizmust felváltó új társadalom szükségszerűen olyan viszonyokra épül, amelyben a termelőerők a szükségleteknek megfelelően lehetővé teszik, igénylik és ösztönzik ennek az átalakító tevékenységnek a gyorsítását, benne emberek műveltségének fejlődését. Az új társadalomra való átmenet folyamatában szerves összefüggés van a termelési mód és az egész társadalmi struktúra megváltozása, valamint az új embertípus kialakulása között.

A szocializmus eddigi gyakorlata már bebizonyította, hogy a nép szerepe a társadalmi események, az állam ügyeinek intézésében, műveltsége növekedésének, tudatosságának és eszméiségének arányában megnövekszik. A műveltség növekedése teszi lehetővé, hogy a tömegek egyre szakszerűbben és hozzáértőbben oldják meg a társadalmi életben való részvételt, a legbonyolultabb kérdések megoldását nem csupán az egyes vállalatok,

üzemek keretein belül, hanem összállami méretekben is. A szocializmus minden dolgozója művelődésbeli szükségleteinek növekvő kielégítése napjainkban éppen ezért úgy jelentkezik, mint a társadalom szocializmus felé való előrehaladásának objektív törvényszerűsége. Ez abból is következik, hogy a műveltség hatása az anyagi szférára általában egyre effektivebbé válik, s ez a hatás napjainkban rendkívüli erővel jelentkezik. A szocialista társadalom feltételei között a tudományok eredményei egyre újabb és újabb, mondhatnánk forradalmi átalakulást követelnek a termelés, a közélet és általában az élet számtalan területén.